

**ПОЛЬСЬКІ РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОЛІТИЧНІ
ПАРТІЇ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ
1917–1918 РР.: СТАВЛЕННЯ ДО
ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ**

**POLISH REVOLUTIONARY POLITICAL
PARTIES IN THE NADDNIPRYANSHCHYNA
OF 1917–1918: ATTITUDE TOWARDS
THE STATE OF UKRAINE**

Гай-Нижник П. П.,

доктор історичних наук, заступник
директора, Науково-дослідний інститут
українознавства Міністерства освіти і науки
України (Україна, Київ)
e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

Потапенко М. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України, Ніжинський державний
університет імені Миколи Гоголя
(Україна, Ніжин) e-mail: dulen@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0000-8892>

Hai-Nyzhnyk P. P.,

doctor of History, Deputy Director, Scientific
Research Institute of Ukrainian Studies, Ministry
of Education and Science of Ukraine
(Ukraine, Kyiv) e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

Potapenko M. V.,

candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department
of History of Ukraine Nizhyn State University,
named after Nykola Gogol (Ukraine, Nizhyn)
e-mail: dulen@ukr.net ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-0000-8892>

У статті висвітлюється ставлення польських революційних партій в Україні за часів Центральної Ради до питання державної самостійності України. Аналізуються бачення та реакція польських соціалістичних партій до III Універсалу Центральної Ради, утворення УНР та проголошення її державної незалежності IV Універсалом Центральної Ради.

Ключові слова: польські партії, УНР, Центральної Рада.

The article covers the attitude of the Polish revolutionary parties in Ukraine during the Central Rada to the issue of state independence of Ukraine. The vision and reaction of the Polish socialist parties to the Third Universal of the Central Rada, the formation of the UPR and the proclamation of its state independence by the Fourth Universal of the Central Rada are analyzed.

Keywords: Polish parties, UPR, Central Rada.

Польсько-українські стосунки з давніх часів розвивалися досить неоднозначно й не завжди носили дружній характер. Особливого загострення вони набули, як відомо, з часів козаччини, коли українці прагли відродити власну державність. Утім, багатовікова історія двох братніх народів має й численні приклади справжнього побратимства та взаємоповаги. Спільні проблеми й задачі нерідко зближують й допомагають дійти взаєморозуміння не лише окремих людей, але й окремі народи. Однією з таких спонук для поляків стала ліквідація державності в результаті трьох поділів Польщі. Інтеграція частини польського населення в Російській імперії поступово наблизила свідомість патріотичної польської політичної еліти на теренах Росії до певного розуміння державотворчих потуг українства. Революційні події 1917 р. і крах царату мали стати для обох народів не лише шансом відновити свої національні прагнення, а й випробуванням на взаємну терпимість. Цей своєрідний іспит мала скласти й соціалістична ідеологія, що набула широкої популярності серед національних політичних кіл в Росії як польського, так і українського спрямування.

На сьогодні історики дослідили значний шар польсько-української проблематики першої половини ХХ ст., проте, значна частина актуальних питань, розв'язання яких пролило б світло на суперечливі моменти, дало б можливість по новому поглянути на вже відомі факти та їх інтерпретації, залишаються поза основними напрямками досліджень наслідків російських революцій 1917 р. для обох народів. У цьому контексті заслуговує на увагу ставлення польських соціалістичних політичних партій підросійської України на державотворчу діяльність Української Центральної Ради.

Ведучи мову про реакцію польських соціалістичних політичних сил України (ліберали /ендеки/, демократи та соціалісти) на державотворчу діяльність Центральної Ради необхідно зважати на ряд суттєвих моментів. З початком Лютневої революції 1917 р. унеможливується постійний контакт згаданих політичних сил із, власне, польським політичним рухом. Поряд з цим, на території України зв'язки між партійними осередками та їхніми центрами в Російській імперії (Центральні Комітети у Москві та Петрограді) не носили системного характеру й нерідко зводились лише до "паперової переписки" [28, арк. 17]. Відтак, за умов бурхливого розвитку революційних процесів і необхідності швидкого політичного реагування на них, слабкість горизонтальних внутрішньопартійних зв'язків обумовлювала автономізацію партійних осередків. Це, своєю чергою, на хвилі загального піднесення національного руху, у тому числі й польського, який підживлювався заявами Петроградської Ради та Тимчасового уряду про

відновлення незалежності Польщі (відповідно 14 та 16 березня 1917 р.), сприяло налагодженню саме на національному ґрунті компромісу між польськими політичними партіями, іноді з кардинально протилежними ідеологічними позиціями. Яскравими прикладами такого політичного інтеграційного процесу є Польський комітет виконавчий на Русі (далі ПКВ) на чолі з Й. Бартошевичем¹, створений 6 березня 1917 р. на Київському з'їзді польських громадських організацій з ініціативи ендеків, та Польське соціалістичне об'єднання (далі ПСО), створене 3–4 березня 1917 р. у Харкові на чолі з Т. Жарським. До цих політичних об'єднань, задекларована тактика яких була протилежною, одночасно входили різні осередки однієї партії. Найбільш показовим у цьому відношенні є ППС(р-ф) – з одного боку її харківський осередок став ініціатором створення ПСО, до якого входили також представники ППС(л) та СДКПІЛ, а з іншого – київський осередок ППС(р-ф) на чолі з К. Домославським підтримував ПКВ [29, с. 231–236; 32, с. 263]. Попри це, кожен з цих двох осередків вважав себе представником єдиного ППС(р-ф). За таких умов, ведучи мову про реакцію польських політичних сил України на діяльність Центральної Ради, необхідно враховувати той факт, що нерідко це була точка зору лише частини партії.

Протягом березня – початку липня 1917 р. досить активно на державотворчу діяльність Центральної Ради реагував ПКВ (щодо ПСО маємо обмаль інформації, можемо лише припустити, що ставлення його керівництва до Центральної Ради не було позитивним, оскільки єдиними дійсно революційними органами визнавалися Ради робітничих і солдатських депутатів, які, в свою чергу, протиставлялись Тимчасовому урядові) [33]. Аналіз відомих звернень ПКВ до Центральної Ради (від 17 та 19 березня, 6 квітня, 30 червня, 4 та 12 липня 1917 р.) дає можливість зрозуміти вичікувальний і ситуативний характер позиції ендеків в українському питанні, які фактично повністю контролювали роботу комітету і на довгий час (до липня) змогли усунути від активної політичної діяльності польських соціалістів та демократів, що співпрацювали з ПКВ. Ця позиція обумовлювалась з одного боку офіційно проголошеною проросійською орієнтацією та підтримкою Тимчасового уряду, а з іншого – прагненням негайного забезпечення прав національного самовизначення народів Російської імперії. Так, зокрема, очевидно, що дві перші відозви до Центральної Ради (17 та 19 березня 1917 р.) були безпосередньою реакцією ПКВ на звернення Тимчасового уряду до польсько-

го народу. Їх характерними рисами є, з одного боку, уникнення чіткого формулювання власного бачення майбутнього державного устрою України, а з іншого – виразно помітні розходження з позицією Тимчасового уряду в справі перебудови державного механізму Російської імперії. Зокрема в заяві від 17 березня 1917 р. вказувалося: “В сім радісним для нас дні, коли свободний тепер російський народ признав наше право на самостійне політичне життя, простягаємо до Вас руку, Браття Українці, як до найближчих сусідів нашої рідної землі. Вперше можемо порозумітись широко, як два рівні народи, які при помочі Божій матимуть незабаром кожний в своїй власній хаті власну силу і власну волю” [27, арк. 3–4]. У відозві від 19 березня 1917 р. зазначалося: “...свобода заблестіла для всіх нас... В хвилі, коли починається нове життя, прийміть Браття Українці, наші щирі пожелання щоби Ваш гарний край, став свободним, осьвіченим і щасливим. Хай живе свободна Україна!” [27, арк. 3–4]. Зміст цих двох звернень ПКВ до Центральної Ради, досить однозначно вказує на те, що майбутнє України його представники і, зокрема ендеки, бачили на ґрунті розбудови державності та її особисті від Росії, показовим у цьому відношенні є перше звернення, в якому поряд з польською та російською державністю, окремо натякується і на українську.

Дещо поміркованіше і менш оптимістично звучить привітання Українського національного конгресу від 6 квітня 1917 р.: “...сім'я свободних народів, це поки що діло будучих днів... Від вислуду війни залежить сьогодні воля всіх пригнічених народів, між ними Ваша і наша”. Поряд з цим зайвий раз підкреслювалася проросійська орієнтація та очікування перемоги російської армії на фронті “...котра не стремить до завоювань, а щиро бореться за свободу...” й зазначалося, що “Український Національний Конгрес зібрався в таку пору, коли на очах ворога треба стояти сильно, коли найбільш треба оминати усього, що ділить і ослабляє сили” [27, арк. 4–5]. Як бачимо, за досить короткий час ендеки відклали питання української державності до завершення війни, а їхнє звернення йшло врозріз з проголошеною на Українському національному конгресі вимогою національно-територіальної автономії.

Характерно, що в жодному з трьох вищезгаданих документів не згадувалися такі поняття як “автономія” та “федерація”. Очевидно, авторами очікувалася реакція Тимчасового уряду на дії Центральної Ради. Цікаво, що під час травневої полеміки між ними, ПКВ не зробив жодної заяви, яка б була адресована Центральній Раді. Проте, коли стало очевидним, що Центральна Рада бере курс на розбудову української автономії без погодження з Тимчасовим урядом (проголошення І Універсалу, створення Генерального Секретаріату, поширення впливу на місцях), 23 червня 1917 р. чер-

¹ *Бартошевич Іоакім Іоакімович* (1867–1938) – польський письменник і публіцист, представник Польського виконавчого комітету на Українському віче у Києві. У 1918–1919 рр. – член Польського національного комітету в Парижі.

говий Київський з'їзд польських організацій, скликаний ПКВ, кардинальним чином змінює свою позицію. У відозві ендеків (після розколу на цьому з'їзді зі складу ПКВ виходять демократи і соціалісти) до Центральної Ради від 30 червня 1917 р. зазначалося, що “З'їзд польських організацій на Русі гаряче вітає стремління братнього українського народу до політичного визволення та заявляє, що поляки, вважаючи споконвічними горожанами цього краю, готові працювати спільно при закладанні основ власного життя українського народу з забезпеченням прав польської національної меншости на Україні” [27, арк. 1]. Аналіз цієї відозви яскраво засвідчує, що ендеки в умовах загострення стосунків між Тимчасовим урядом та Центральною Радою роблять ставку на останню, фактично, визнаючи за нею реальну владу в краї. Тут доречним буде пригадати позицію Тимчасового уряду (схожу, до речі, за основним змістом на відозву ПКВ до Українського національного конгресу від 6 квітня 1917 р.), зазначену в відозві до українського народу (16 червня 1917 р.) – питання української автономії може бути вирішеним лише після завершення війни і лише Всеросійськими установчими зборами.

Цей непростий вибір ендеки роблять, опираючись на наступні мотиви: по-перше, з квітня 1917 р. вони розпочинають розбудову на українських землях так званої польської “внутрішньої автономії” і створення сітки польських комісаріатів. Один з перших комісаріатів створюється в Житомирі 28 квітня 1917 р. [5]. Характерно, що офіційно про початок створення польської “внутрішньої автономії” ПКВ заявив на вже згаданому З'їзді польських організацій у Києві 18–24 червня 1917 р. [27, арк. 7–8]. Концепція ендеків, щодо “внутрішньої автономії” аж ніяким чином не збігалась з національно-культурною автономією, а отже суперечила позиціям у національному питанні як Тимчасового уряду, так і Центральної Ради. Г. Яблонський з цього приводу зазначає, що ПКВ, створивши польську “внутрішню автономію” на українських землях, “...ставав понад місцевою адміністрацією, прагнув таким чином стати для певної частини населення краю [поляків – прим. авт.] єдиною визнаною владою” [32, с. 265]. По-друге, ендеки були впевнені у можливості порозуміння з Центральною Радою, оскільки остання розглядалась спочатку як суто національне українське представництво, таким самим польським національним представництвом на українських землях був на думку ендеків і ПКВ [7, с. 9].

Після компромісу Тимчасового уряду з Центральною Радою, ендеки з ПКВ розраховували на те, що польське представництво в оновленій Центральній Раді – “красвому парламенті”, буде сформовано винятково з членів ПКВ, а не окремих польських політичних партій. Доречним буде згадати, що ПКВ для

уникнення конфлікту з Центральною Радою аж до розриву на початку липня 1917 р. не повідомляв її про створення “внутрішньої автономії”. Про неї повідомлялося лише у відозві від 12 липня 1917 р., у той час як у відозві від 30 червня 1917 р. про “внутрішню автономію” не було жодного натяку. Фактично стосунки Центральної Ради (як органу національного представництва) та ПКВ польські представники прагли перевести в площину паритетних і саме з позицій паритетності розв'язувати питання захисту прав місцевого польського населення і легітимізації “внутрішньої автономії”. В принципі претензії ендеків були до певної міри закономірними, оскільки жодна з політичних партій, які підтримували ПКВ (демократи та соціалісти), до кінця червня 1917 р. не намагалися налагодити безпосередніх стосунків з Центральною Радою і тим самим формально фактично погоджувалися з позицією ендеків. Це тим самим дозволяло їм виступати від імені всього польського населення України. Можемо лише припустити, що така ситуація була обумовлена складним внутрішньопартійним становищем як польських соціалістичних партій (ППС(р-ф), ППС(л) та СДКПіЛ), так і демократичних партій та об'єднань близьких до них.

Ситуація докорінним чином змінюється наприкінці червня 1917 р. в результаті гострих дискусій на З'їзді польських організацій, який відбувся у Києві 18–24 червня 1917 р. Протиріччя політичного характеру оголилися в перебігу обговорення резолюції представників вінницького польського громадянства, ухваленого на зборах польського населення, що були скликані місцевим польським комісаріатом 11 червня 1917 р. У ній, зокрема, зазначалося: «1») Компетенція Польського комітету виконавчого на Русі може поширюватись лише на місцеві справи польської людності на Русі і не може втручатись в сферу справ загальнопольських, а також політики народу й держави Польської. 2) В справах польських загальнонародних, тим більше в сфері політики і ставлення держави польської до інших народів і держав, Польський комітет виконавчий на Русі зобов'язаний підпорядковуватись волі народу і його уряду в Польщі” [30]. Винесення цієї резолюції на обговорення з'їзду фактично було спробою польських демократів змусити проросійське ендецьке керівництво ПКВ визнати владу Тимчасової державної ради, що підтримувалась австро-угорськими та німецькими окупаційними військами і тим самим встановити контроль над ПКВ та його структурами. У відповідь С. Грабський – представник ендеків, вносить свій проект – привітання не лише Тимчасової державної ради, але і Кола міжпартійного – об'єднання проросійських політичних сил в Польщі; розпочати створення польських військових формувань в Росії [30]. В ході голосування резолюцію

демократів було відхилено. Реагуючи на це, К. Домославський, підтримуючи демократів, заявив, що його партія – ППС(р.ф.), визнає ПКВ зайвою організацією, оскільки вона є звичайним блоком буржуазії [32, с. 270]. Після підтримки резолюції С. Грабського зборами (250 – “за”, 125 – “проти”, 10 – “утрималось”) демократи залишають залу засідань і організують 24 червня 1917 р. Польський демократичний централ (далі ПДЦ) – блок 4 польських демократичних партій та їх осередків в Україні на чолі з Є. Старчевським¹. Разом з ними з ПКВ виходять і представники соціалістів [8, с. 271–273; 10; 32, с. 271].

Під час згаданого з'їзду відбулася також неофіційна нарада секцій ППС(р-ф) в Україні на якій було вирішено прийняти активну участь у розбудові польської національно-культурної автономії, яку проголошувала Центральна Рада, і співпрацювати разом з демократами в межах “польських культурних гмінних” установ. Характерно, що на цій нараді концепція національно-культурної автономії протиставлялась ендецькій “внутрішній автономії”, передбачалося, перш за все, таким чином ослабити вплив на місцеве польське населення сітки польських комісаріатів ПКВ [31, с. 244–245].

Ми зупинилися на перипетіях розколу ПКВ для того, щоб підкреслити важливий момент – в найближчому майбутньому після цього з'їзду з Центральною Радою будуть співпрацювати ті польські політичні сили, які займали нічим не приховану антиросійську позицію, стояли на позиціях отримання незалежності Польщі з рук Австро-Угорщини та Німеччини. Швидше за все, це і було одним з важливих факторів їх більш радикального, “самостійницького” бачення майбутнього державного устрою України, який витікав, понад усе, з їхньої ненависті до Російської імперії.

На початку липня 1917 р. під час вирішення питання поповнення Центральної Ради представниками національних меншин та перетворення її на “крайовий орган влади”, “оновлений” (суто ендецький) ПКВ йде в опозицію до Центральної Ради. Особливо боляче він реагував на початок співпраці польських соціалістів і демократів з нею. Так, наприклад, після того, як розпочалися переговори Центральної Ради й Тимчасового уряду в яких брав участь М. Міцкевич², ПКВ надіслав

А. Керенському свій протест, вказуючи на те, що М. Міцкевич не має права представляти усю польську людину українських земель, а лише інтереси “нечисельної групи званої Демократичним Централом”, який співпрацює з Центральною Радою. Це був нічим не прихований випадок проти Центральної Ради з боку ендеків [32, с. 285]. Причиною конфлікту між “оновленим” ПКВ та Центральною Радою стало те, що остання, зважаючи на розкол ПКВ і вихід з нього демократів і соціалістів, відхилила вимогу ендеків визнати Комітет єдиним репрезентантом польської національної меншини України і вирішила поповнити склад пленуму за партійним принципом. В результаті дещо пізніше, на початку серпня, ПДЦ отримав 9 місць, 4 з яких зобов'язувався передати найбільш радикальним елементам з ПКВ, 7 – ППС(л), 4 – ППС(р-ф) [16]. Ендеки з ПКВ у відповідь на цю формулу співпраці з Центральною Радою як “крайовим парламентом” 12 липня 1917 р. заявили, що “польський народ не має тепер в Українській Центральній Раді та в її Виконавчій Комітеті репрезентації яка б виражала волю загалу польського народу, супроти чого віднято у нього змогу брати участь в строєнні автономії краю... своїм першим обов'язком [члени ПКВ – прим. авт.] уважають оборону своєї внутрішньої автономії і будуть її боронити” [27, арк.7–8]. Законною стала відмова від запропонованих 4 місць, які потім були передані СДКПІЛ, що являла собою етнопольську філію РСДРП(б).

Таким чином, з початку липня 1917 р. маємо справу з новою конфігурацією польських політичних сил в Україні, яка ґрунтувалася винятково на партійному принципі. Остаточно вона оформлюється після розпаду наприкінці серпня ПСО. На місці його осередків створюються секції ППС(р-ф), ППС(л) та СДКПІЛ [1, с. 36–38; 31, с. 182–184, 198–199]. За цих умов кожна з польських політичних сил, які увійшли до пленуму Центральної Ради (окрім СДКПІЛ), змушені були заявити свою позицію в справі українського національного державотворення. Ці позиції виявились дещо неочікуваними для «автономістів» з Центральної Ради: автономія України у складі федеративної Росії це лише проміжний етап до проголошення повної незалежності, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат мають для здійснення цієї мети взяти процес розбудови української державності під свій повний контроль.

Вперше більш-менш чітко ці позиції польських демократів та соціалістів були висловлені під час обговорення Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду. Характерно, що позиції ПДЦ, ППС(р-ф) та ППС(л) в українському питанні були схожими й не виключено, що це було ре-

¹ Старчевський Є. – один з лідерів Польського національно-демократичного централу. Кандидат у члени Центральної Ради на VI-ій сесії з дорадчим голосом.

² Міцкевич (Мицкевич) Мечислав (В'ячеслав) Казимирович (1879 – ?) – польський політичний діяч в Україні, адвокат. Один з лідерів Польського націонал-демократичного централу. У липні 1917 р. призначений товаришем генерального секретаря міжнародних справ (польський відділ), подав у відставку, не погоджуючись з III Універсалом. Від 20 січня 1918 р. – генеральний секретар польських справ, міністр польських справ УНР.

Після 1920 р. – перший польський воєвода Волині. 1922 р. закінчив політичну кар'єру.

зультатом координації їхніх дій. Семе про це й миститься натяк у поясненнях В. Рудницького¹ (представник ПДЦ) в Малій Раді 16 липня 1917 р. з приводу розколу ПКВ та утворення ПДЦ. Він зокрема зазначав, що “в контакті з цим Централом [ПДЦ – прим. авт.] проводять свою роботу і польські соціалістичні партії [тобто ППС(л) і ППС(р-ф) – прим. авт.]”, хоча всі інші джерела повідомляють про співпрацю з польськими демократами лише ППС(р-ф) [10]. Виходячи з цього, доцільним буде припустити існування їх спільної тактики діяльності в Центральній Раді. Так, на засіданні Малої Ради 1 серпня 1917 р. В. Рудницький від імені ПДЦ і В. Матушевський від імені ППС (л) (ППС(р-ф) ще не мала свого представництва у Малій Раді) підтримали заяву Гольдмана (Паолей-Ціон – єврейська соціал-демократична партія) у якій, зокрема, зазначалося: “Чи буде затверджений Генеральний Секретаріат, чи ні, ми будемо працювати там, де твориться краєвий орган демократії для будівництва автономії України. Ми не знаємо як буде реагувати Центральна Рада в разі конфлікту з Тимчасовим Урядом, але заявляємо, що яке б не було відношення Тимчасового Уряду, наша партія завше буде йти по дорозі з Центральною Радою” [23, с. 211].

Позиція польського представництва в Центральній Раді деталізувалася під час обговорення Інструкції на VI сесії Центральної Ради (5–9 серпня 1917 р.). 5 серпня 1917 р. вже від імені ППС(р-ф) К. Лукашевич² заявив: “... Ми творимо сильний революційний орган, ми творимо територіальну автономію України... Нам нічого оглядатися на Петроград, а йти раз обраним шляхом...” [23, с. 223]. 8 серпня 1917 р. при обговоренні питання прийняття чи відхилення Інструкції, польський демократ В. Рудницький виразно заявив свою позицію: Генеральний Секретаріат має бути найвищим органом виконавчої влади і підпорядковуватися українському парламенту – Центральній Раді. Формула легітимізації Генерального Секретаріату, яку він пропонував, полягала в наступному: “Центральна Рада має затвердити весь Генеральний Секретаріат з тим, щоб ті секретарі, справи яких визначає уряд, були послані до затвердження уряду і виконували розпорядження Центральної Ради і розпорядження Тимчасового уряду...” [23, с. 244]. Також він заявив, що Тимчасовий уряд “не

може вважатися справді демократичним урядом”, який, окрім всього, “не питає нашої згоди – він просто видає закон не зважаючи на нашу думку...” [23, с. 244]. З огляду на все сказане, В. Рудницький підсумував, що ПДЦ “не приймає інструкції, бо вона нам не підходить, але ми і не розриваємо з урядом. Ми тільки використовуємо ті нові обставини, в яких опинилась наша справа” [23, с. 244]. Тут очевидним є прагнення, в першу чергу, забезпечити легітимність Генерального Секретаріату як органу виконавчої влади. Цікаво, що на цьому ж обговоренні представники ППС(л) та ППС(р-ф) В. Матушевський і К. Лукашевич, будучи одними з небагатьох і всупереч висловленим раніше заявам, без будь-яких застережень підтримали інструкцію [23, с. 244; 25, с. 151–152]. Хоча вже наступного дня В. Матушевський, разом з Коковським (ПДЦ), підтримали резолюцію українських соціал-демократів з поправками українських соціалістів-революціонерів у цьому питанні. У ній, як і в заяві В. Рудницького, вказувалося на те, що Генеральний Секретаріат має виконувати розпорядження не лише Тимчасового уряду, але і Центральної Ради та, поряд з цим, проголошувалася необхідність скликання Українських Установчих зборів [23, с. 248–249]. До речі, цей останній пункт неодноразово в подальшому гаряче підтримувався усіма польськими політичними партіями України, надто – з боку ППС(р-ф) [3].

Таким чином польські демократи і соціалісти в умовах загострення стосунків між Тимчасовим урядом та Центральною Радою підтримали останню, вважаючи її повноцінним законним “краєвим представницьким органом”, а також Генеральний Секретаріат, який вважався ними легітимним органом виконавчої влади і підпорядковувався, в першу чергу, “українському парламенту”. Цим самим польське представництво сподівалося забезпечити дієвий механізм реалізації української національно-територіальної автономії саме Центральною Радою. Між іншим, з цього приводу польське представництво Центральної Ради нерідко входило у конфлікт з його керівництвом: 30 серпня 1917 р. на засіданні Малої Ради під час обговорення політичної ситуації, яка склалася після т.зв. заколоту Л. Корнілова, В. Рудницький виступив проти створення “Комітету по охороні революції”, вказуючи на те, що Генеральний Секретаріат, будучи органом “революційної влади”, має всю повноту влади і контроль за ситуацією на Україні сконцентрувати в своїх руках [4; 23, с. 273]. Не виключено, що керуючись цими ж мотивами, 25 жовтня 1917 р., відразу після більшовицького перевороту, польські партії бойкотували створення “Крайового комітету охорони революції в Україні”. Цікаво, що за день до цього – 24 жовтня 1917 р., В. Рудницький звинувачував Генеральний Секретаріат у квалості й

¹ Рудницький Валер'ян Леопольдович – член Центральної Ради від національних меншин. Представляв Польський націонал-демократичний централ в Малій Раді. Від кінця листопада 1917 р. – товариш генерального секретаря національних справ у польських справах. Вхпив до Польського виконкому – блоку польських політичних партій в Україні.

² Лукашевич Конрад Вікторович (1890 – ?) – член Центральної Ради від національних меншин. Належав до київської групи Польської партії соціалістичної (революційна фракція). За фахом – технік.

бездіяльності, нездатності контролювати ситуацію на місцях [12]. Сильний український орган виконавчої влади був для українських поляків однією з головних умов підтримки Центральної Ради. Характерно, що чітка проукраїнська позиція, зокрема ПДЦ, виявилась і в тому, що його фракція у Центральній Раді уникала зближення з кадетами, які в цьому напрямку робили неодноразові зусилля [19]. Це свідчення зайвий раз підкреслює ставлення польських демократів України до Тимчасового уряду.

Проте національно-територіальна автономія не була в поглядах представників ПДЦ і двох ППС остаточним результатом розв'язання проблеми української державності. Очевидним це стало на 3'їзді поневолених народів, який проходив у Києві 8–14 вересня 1918 р., коли Р. Кноль¹ від імені ПДЦ заявив, що він і його партія, як представники польського народу, що “бореться за досягнення повної державної самостійності... не можуть брати жодної участі в з'їзді народів, що прагнуть до федеративного устрою Росії” [2]. Дещо уточнює цей основний задокументований текст, виклад звернення представника ПДЦ в інтерпретації Р. Малиновського. Зокрема він вказує, що Р. Кноль заявив, мовляв, “поляки не можуть брати жодної участі в з'їзді, учасники якого прагнуть до збереження імперії, хоч би і в формі федеративної держави” [9, с. 24]. Для польських демократів навіть федеративна Росія залишалася ненависною їм імперією! З промови Р. Кноля стає зрозумілим, що польські демократи розглядали українську національно-територіальну автономію в межах федеративної Росії лише як перший крок до проголошення повної незалежності України.

Не менш промовистою у цьому відношенні була заява К. Лукашевича, який, як не дивно, виступив від імені київської групи ППС(л) (звісно ж, не слід виключати можливості звичайної текстової помилки, проте, в усіх відомих джерелах йдеться саме про ППС(л), а не про ППС(р-ф), членом якої і був К. Лукашевич). У проголошеній ним декларації з приводу української державності зазначалося наступне: “Будучи заступницею інтересів місцевого польського пролетаріату та трудового селянства в Україні як національної меншості та зважаючи: а) що з огляду на інтереси робочого пролетаріату й трудового селянства пригноблених народів федеративний устрій російської держави дає найсприятливіші умови для боротьби пригноблених народів за своє національне визволення; б) що федерація є добровільною братерською спілкою вільних в середині і незалежних одна від другої держав Польська соціалістична партія приєднується

до революційного руху української демократії, оскільки українська демократія майбутньої федеративний зв'язок з Росією ґрунтує на державності України” [9, с. 28–29; 11].

На самому початку документа, але з приводу Польщі, зазначалося: “Ґрунтовне та всебічне перебудування державного організму та громадянства на широких демократичних підвалинах може бути досягнуте тільки при умові цілковитої політичної незалежності” [9, с. 28–29; 11]. Таким чином, і тут маємо розуміння української автономії як проміжного етапу до незалежності. Цікавим аспектом заяв польських представників на 3'їзді поневолених народів є протиставлення незалежності Польщі і автономії України, яке було своєрідним докором федералістичним прагненням Центральної Ради й, за виразом Р. Малиновського, сліпим та глухим “автономістам” на чолі з М. Грушевським. Свідченням того, що польська делегація на з'їзді виступала не лише за незалежність Польщі, але й інших національних територій Російської імперії, свідчить спеціальний статус, який було надано її членам – “самостійники” з правом дорадчого голосу. В цілому на з'їзді було 83 делегати з правом вирішального голосу і 6 – з правом дорадчого (й усі вони були поляками).

Ще одне свідченням того, що представництво польської національної меншини в Центральній Раді стояло на позиціях самостійності України наводить Г. Яблонський. Посилаючись на спогади Ястребець-Рудницького він зазначає, що під час однієї з зустрічей представників Тимчасового уряду й Центральної Ради Рудницький від ПДЦ, Корсак від ППС(р-ф) та Т. Дурач від ППС(л) висловилися за проголошення незалежної України [32, с. 294].

Проте розвиток подій протягом жовтня–листопада 1917 р. засвідчує послаблення “проукраїнських” позицій польських демократів та соціалістів. Основними факторами, що призвели до якісних змін, були:

- По-перше, загострення проблеми українсько-польського кордону під час обговорення так званого “холмського питання”. Так, зокрема, негативною була реакція польського представництва в Центральній Раді на пропозицію представника від Холмщини прилучили її до територій, підконтрольних Центральній Раді. Фактично, протест поляків 31 жовтня 1917 р. зрівняв подальше вирішення цієї справи “українським парламентом”. Польське представництво і особливо фракція ПДЦ вимагали проведення плебісциту для остаточного з'ясування етнічної приналежності цього історичного регіону. Характерно, що напередодні на засіданні Малої Ради 5 жовтня 1917 р. В. Рудницький, під час обговорення територіальних меж компетенції Українського крайового земельного комітету, визнав можливість поширення його влади, а разом з тим і української автономії,

¹ Кноль Р. – делегат 3'їзду народів Росії в Києві з дорадчим голосом. Один з лідерів Польського націонал-демократичного центру.

за межі 5 губерній визначених II Універсалом, ґрунтуючись саме на принципі етнічної приналежності територій [20]. Зрозуміло, що бачення етнічного українсько-польського кордону представників польських соціалістів і демократів з одного боку і представників “української демократії” з іншого, не збігалися. Це спірне питання так і залишиться наріжним каменем постійного тертя до самого кінця існування Української Центральної Ради.

- По-друге, реакція представників польської національної меншини в Центральній Раді на жовтневий переворот в Петрограді та проголошення встановлення влади Рад. Після повалення Тимчасового уряду поляки розраховували на те, що Центральна Рада і Генеральний Секретаріат відразу ж візьмуть на себе усю повноту влади. Зволікання з їхнього боку викликали нерозуміння та обурення. Не виключено, що саме це й обумовило багато в чому ослаблення проукраїнських позицій польських політичних сил та їхні все більш активні пошуки інших політичних союзників. Повною мірою це виявилось після виходу через декілька днів після жовтневого перевороту більшовиків зі складу Центральної Ради. Події відбулися на тлі масової “більшовизації” осередків ППС(р-ф) та ППС(л), які все більше починають співпрацювати з СДКПІЛ, яка мала традиційно тісні зв’язки з більшовиками. Це, своєю чергою, дає підстави зробити висновок про якісні зміни польського представництва цих партій в Центральній Раді – вони стають представниками все більш рідіючої меншості партійного загалу.

- По-третє, проголошення III Універсалу розкололо до того більш-менш згуртований блок фракцій ПДЦ, ППС(р-ф) та ППС(л) у Центральній Раді й обумовило вироблення різних позицій до проблеми української державності, шляхів її становлення і взагалі переоцінку значення цього питання в їхній подальшій політичній діяльності.

Апогеєм і точкою неповернення розколу стає проголошення в Універсалі скасування поміщицького землеволодіння. ПДЦ відразу ж 7 жовтня 1917 р., у відповідь на це, заявляє про свій вихід зі складу Центральної Ради, хоча поряд з цим, привітав проголошення Української держави (доречі, польські демократи розцінили створення УНР як проголошення незалежності України, принаймні на це вказує фразеологія їх відозв з приводу III Універсалу). Вже 9 листопада 1917 р. ПДЦ разом з ПКВ та іншими організаціями, що представляли “польську правницю” на українських землях, оприлюднюють протест діям Центральної Ради, в якому, зокрема, зазначалося: “Перший акт тимчасового уряду цієї держави є актом кривди відносно поляків. На знасилування подібного роду не наважиться навіть жорстокий деспот” [13]. Показовим у цій відозві є те, що легітимність III Універсалу фактично не за-

перечувалась. Так само вона засвідчила зближення демократів та ендеків на ґрунті захисту соціально-економічних інтересів польських поміщиків, які володіли значними територіями на Правобережній Україні. Проте не менш очевидним є й ситуативний характер цього зближення, яке вже за декілька днів відійшло в історію.

У цей час на політичній арені України знову про себе заявили ендеки, які зблизились з польськими консервативними силами. Причому віднині вони своєю поведінкою намагаються підкреслити кволість влади Центральної Ради і Генерального Секретаріату, а єдиною силою, до якої вони апелюють, стають польські військові формування. В цьому відношенні показовою є відозва Староконстянтинівського землеробського союзу ще від 30 жовтня 1917 р. до командуючого польським корпусом Ю. Довбур-Мусницького¹ з приводу “захисту від українських селян... поміщиків Волині”. У документі вказувалося, що за погодженням з місцевим польським комісаріатом – інститутом польської “внутрішньої автономії”, яку ендеки продовжували розбудовувати, згаданий союз повідомляв Ю. Довбур-Мусницького про безчинства дезорганізованих військових частин і дезертирів. У відозві також зазначалося, що “звертатися до влади за допомогою зовсім безцільно, адже вона тут абсолютно безсила”. І як резюме цього додавалося, що “єдину нашу опору й захист ми бачимо в наших польських військах” [28, арк. 6]. Реакцією польських військових формувань на заклик ендеків, які до того ж брали участь у їхньому формуванні, стало неприйняття ними III Універсалу [14]. Тут ми якраз бачимо майже моментальне переростання економічного конфлікту в національний, який окрім всього міг бути підкріплений зброєю.

Протилежною була реакція ППС(л), представник якої повністю і беззастережно підтримав Універсал. ППС(р-ф) виробила свою компромісну позицію – Центральна Рада має взяти усю повноту влади на Україні в свої руки, визнати владу Ради Народних Комісарів як “тимчасову центральну владу в Росії”. З приводу розв’язання аграрного питання у відозві йшлося про необхідність компенсацій усім постраждалим від ліквідації поміщицьких землеволодінь [17].

Отже, результатом подій протягом жовтня–листопада 1917 р. і реакції на ці події стає зміна ставлення до українського питання усіма польськими політичними силами України.

¹ Довбур (Довбор)-Мусницький Юзеф (1867 – 1937) – польський генерал, офіцер російської армії. У грудні 1917 р. відмовився виконувати накази Головка верха М.Кривенка. Протягом січня–лютого 1918 р. його корпус вів збройну боротьбу з більшовицькими військовими частинами, спеціально направленими для знищення генерала і розформування корпусу. 1919 р. – керівник збройних сил польського повстання.

Загострення дискусій навколо соціально-економічних проблем виштовхує проблему української державності на другий план. Віднині державотворча діяльність Центральної Ради перестає бути принциповим інтересом усіх польських політичних сил України. З цього часу їхня позиція в справі української державності стає ситуативною – вони її як і раніше підтримують (або хоча б не заперечують), але лише тією мірою, в якій вона гарантує та узаконює права польської національної меншини.

Одним з небагатьох факторів, який багато в чому обумовлював продовження співпраці поляків України з Центральною Радою, залишався Віцесекретаріат польських справ, створений ще влітку 1917 р. при Генеральному Секретаріаті, який якраз і кординував діяльність зі створення польської національно-культурної автономії. В його межах співпрацювали представники і ПДЦ, і ППС(р-ф), і ППС(л). Значення цієї діяльності для поляків було настільки вагомим, що навіть ПДЦ, зблизившись з ендеками під час протесту проти III Універсалу, вже 13 листопада 1917 р. повертає своїх представників до Центральної Ради і Віцесекретаріату [32, с. 301], де ті продовжують працювати разом з новими ідеологічними опонентами, але не ворогами – представниками ППС(л) та ППС(р-ф), які ще декілька днів тому були союзниками та однодумцями.

Попри це поляки Наддніпрянщини в переважній своїй більшості підтримували курс українців на самостійність УНР. Більш того, вони взяли активну участь й оборони цього курсу безпосередньо. Так, наприклад, польська бойова дружина під проводом «Польської військової організації»¹ з перших днів більшовицького заколоту взяла участь в січневих боях 1918 р. у Києві на боці Центральної Ради [15].

Підтримали польські політичні партії в Центральній Раді й її законопроект про надання національним меншинам в Україні національно-персональної автономії. Так, 2 січня 1918 р. під час обговорення в Малій Раді вказаного законопроекту член ППС(р) Корсак² заявив від імені польських політичних організацій: «Ми вітаємо цей закон. Віднині він буде нашим бойовим гаслом, за яке ми боротимемося і в Польщі» [21].

Утім, певні розбіжності, які стали передвісниками майбутніх польсько-українських суперечок, довели, що трагічну сторінку історичного протистояння так і не було пере-

горнуто. 9 січня 1918 р. член ППС(л) Почентовський³ на засіданні Малої Ради виступив проти ствердження урядом України Холмщини як своєї території без проведення там референдуму [22]. 15 березня 1918 р. на засіданні Малої Ради він виступив проти ратифікації Берестейського договору, позаяк за ним Холмщина прилучалася до УНР [18]. Невдовзі УНР було повалено внаслідок перевороту, здійсненого ген. П. Скоропадським і проголошено про створення Української Держави у формі Гетьманату.

У листопаді 1918 р. на заході України подала Західно-Українська Народна Республіка. Невдовзі розпочалася й польсько-українська війна, яка засвідчила, що польський політикум ще не був готовий до замирення з фактом існування української державності в межах усієї її етнічно-історичної території. Тим часом на Великій Україні гетьман П. Скоропадський надавав грошову та матеріальну допомогу бійцям Української Галицької армії, а його уряд на прохання міністра фінансів А. Ржепецького (поляка за походженням) 25 листопада 1918 р. увалив відпустити за розпорядженням міністра фінансів 1 млн крб на видачу безвідсоткової позики польському надзвичайному посланцю в Україні для надання допомоги польським біженцям [26, арк. 61зв.].

Через деякий час на польській території знайдуть прихисток бійці армії УНР та окремі політичні діячі, а польсько-українське політичне і збройне протистояння триватиме, періодично послаблюючись, до середини 40-х рр. XX ст. Історія примирить ці два великі слов'янські народи лише на межі XX–XXI століть. Сподіватимемося, що назавжди...

Список використаних джерел

1. Белякевич И. Революционное содружество польских и российских трудящихся в 1917 году. Ленинград, 1957.
2. Вільна Україна, 1917, 14 вересня.
3. Вільна Україна, 1917, 2 листопада.
4. Вісти з Української Центральної Ради, 1918, № 25.
5. Вольнь, 1917, 28 апреля.
6. Гай-Нижник П., Потапенко М. Ставлення польського революційного руху в Наддніпрянській Україні до питання самостійності УНР (1917–1918 рр.). *Шляхи становлення незалежності Польщі і України: минуле, сучасне, майбутнє* / Матеріали V Міжнародної наукової конференції, 15–16 листопада 2008 р. Житомир, 2009. С. 50–68.
7. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний. *Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев*. Москва, Ленинград, 1930.
8. Дорошенко Д. *Історія України 1917–1923 років*. Т.1. Ужгород, 1932.

¹ З початком Першої світової війни у Києві було створено польську організацію «Дніпро», згодом перетворену на Київський відділ «Польської військової організації» (ПВО). Керівництво цієї організації проводило у Києві та інших містах України вербовку офіцерів-поляків. Центральною Радою зі свого боку сприяла їх озброєнню [24, с.343].

² Корсак – член Центральної Ради і Малої ради від національних меншин, належав до ППС (революційна фракція).

³ Почентовський – член Центральної Ради і Малої Ради від національних меншин. Належав до Польської партії соціалістичної (лівиця). Член Польського націонал-демократичного центру.

9. Малиновський Р. *Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 років*. Т.2. Торонто, 1973.
10. Народня воля, 1917, 17 липня.
11. Народня воля, 1917, 22 вересня.
12. Народня воля, 1917, 27 жовтня.
13. Народня воля, 1917, 11 листопада.
14. Народня воля, 1917, 16 листопада.
15. Народня воля, 1918, 23 січня.
16. Нова Рада, 1917, 3 серпня.
17. Нова Рада, 1917, 28 листопада.
18. Нова Рада, 1918, 16 березня.
19. Про Центральну Раду і Раду Народних Міністрів. К., 1918.
20. Робітнича газета, 1917, 7 жовтня.
21. Робітнича газета, 1918, 4 січня.
22. Робітнича газета, 1918, 11 січня.
23. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.1. К., 1996.
24. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.2. К., 1997.
25. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції*. Т. 1. Нью-Йорк, 1969.
26. ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 7.
27. ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 2.
28. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 2, спр. 55.
29. Zaremba Z. *Wspomnienia*. Kraków, Wrocław, 1983.
30. Zycie Polskie, 1917, VII, № 1.
31. Najdus W. *Polacy w rewolucji 1917 roku*. Warszawa, 1967.
32. Jabłoński H. *Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. Pisma wybrane. Z rozważań o II Rzeczy Pospolitej*. Wrocław, 1987.
33. Jedność robotnicza, 1917, 12 (25) березня.

References

1. Beliakevych Y. *Revoliutsyonnoe sodruzhestvo polskykh y rossiyskykh trudiashchykh v 1917 hodu*. Lenynhrad, 1957.
2. Vilna Ukraina, 1917, 14 veresnia.
3. Vilna Ukraina, 1917, 2 lystopada.
4. Visty z Ukrainskoi Tsentralnoi Rady, 1918, № 25.
5. Volyn, 1917, 28 aprelia.
6. Hai-Nyzhnyk P., Potapenko M. *Stavlennia polskoho revoliutsiinoho rukhu v Naddniprianskii Ukraini do pytannia samostiinosti UNR (1917–1918 rr.)*. Shliakhy stanovlennia nezalezhnosti Polshchi i Ukrainy: mynule, suchasne, maibutnie / *Materialy V Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 15–16 lystopada 2008 r. Zhytomyr, 2009. S.50–68.*
7. Holdenveizer A. A. *Yz kyevskykh vospomynani. Revoliutsyia y hrazhdanskaia voïna v opysaniakh belohvardeitsev*. Moskva, Lenynhrad, 1930.
8. Doroshenko D. *Istoriia Ukrainy 1917–1923 rokiv*. T.1. Uzhhorod, 1932.
9. Malynovskyi R. *Narysy z istorii ukraïnskykh vyzvolnykh zmahaniï 1917-1918 rokiv*. T.2. Toronto, 1973.
10. Narodnia volia, 1917, 17 lypnia.
11. Narodnia volia, 1917, 22 veresnia.
12. Narodnia volia, 1917, 27 zhovtnia.
13. Narodnia volia, 1917, 11 lystopada.
14. Narodnia volia, 1917, 16 lystopada.
15. Narodnia volia, 1918, 23 sichnia.
16. Nova Rada, 1917, 3 serpnia.

17. Nova Rada, 1917, 28 lystopada.
18. Nova Rada, 1918, 16 bereznia.
19. Pro Tsentralnu Radu i Radu Narodnykh Ministriv. K., 1918.
20. Robitnycha hazeta, 1917, 7 zhovtnia.
21. Robitnycha hazeta, 1918, 4 sichnia.
22. Robitnycha hazeta, 1918, 11 sichnia.
23. Ukrainska Tsentralna Rada. *Dokumenty i materialy*. T.1. K., 1996.
24. Ukrainska Tsentralna Rada. *Dokumenty i materialy*. T.2. K., 1997.
25. Khrystiuk P. *Zamitky i materialy do istorii ukraïnskoi revoliutsii*. T.1. Niu-York, 1969.
26. TsDAVO Ukrainy, f. 1064, op. 1, spr. 7.
27. TsDAVO Ukrainy, f. 1115, op. 1, spr. 2.
28. TsDAHO Ukrainy, f. 57, op. 2, spr. 55.
29. Zaremba Z. *Wspomnienia*. Kraków, Wrocław, 1983.
30. Zycie Polskie, 1917, VII, № 1.
31. Najdus W. *Polacy w rewolucji 1917 roku*. Warszawa, 1967.
32. Jabłoński H. *Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. Pisma wybrane. Z rozważań o II Rzeczy Pospolitej*. Wrocław, 1987.
33. Jedność robotnicza, 1917, 12 (25) bereznia.